
Boekbesprekingen

W. A. Dumon, M. Verwimp, C. Deneffe-Marcelis (red.): **Gezinssociologische documentatie: nr. 7; jaarboek 1982**. ACCO, Leuven 1983

Sinds 1976 al wordt elk jaar een gezinssociologische documentatie samengesteld, onder redactie van W. A. Dumon, M. Verwimp en C. Deneffe-Marcelis, en met medewerking van een groot aantal in de gezinssociologie ingevoerde medewerkers in Nederland en België. Het betreft een initiatief van het Sociologisch Onderzoeksinstituut KU te Leuven.

In de documentatie worden ruim 100 wetenschappelijke tijdschriften gebruikt, in het jaarboek 1982 zijn meer dan 600 artikelen kort samengevat. De waarde van deze documentatie schuilt in de wijze van samenvatten van de artikelen, maar daarnaast – vanzelfsprekend – in de systematiek, die gevoerd wordt.

Er wordt gewerkt met de algemene classificatie, zodat vergelijking met andere documentatie mogelijk is. Daarnaast wordt elk excerpt voorzien van een trefnummer, waarmee zij in de achterin opgenomen trefwoordenlijst en het cumulatief register snel kunnen worden gevonden. Vooral het cumulatieve register is in deze documentatie zeer waardevol. De artikelen die in de loop van de jaren in de bepaalde rubriek zijn opgenomen, zijn op deze wijze makkelijk te vinden.

Het indertijd genomen initiatief tot samenstelling van een documentatie van tijdschriftartikelen op het gebied van gezin, huwelijk, seksualiteit, relatievorming, hulpverlening etcetera blijkt zeer vruchtbaar te zijn. Het telkenmale produceren van een dergelijke documentatie moet een aanzienlijk werk zijn voor de redactie en medewerkers. Bibliotheken, maar zeker ook onderzoekers en andere werkers op de genoemde vakgebieden zijn mijns inziens zeer gebaat bij deze zorgvuldig gemaakte documentatie.

De redactie kondigt voor 1983 en volgende jaren een verandering in de titel en de vorm aan. De verandering is vooral een verruiming van het arsenaal: alle sociaal-wetenschappelijke artikelen, handelend over gezin en huwelijk, zullen voortaan worden opgenomen. De waarde van deze documentatie zal daardoor toenemen.

Ab van der Heiden

L. v. d. Berg-Eldering, F. J. M. de Rijcke, L. v. Zuck (eds.): **Multicultural Education. A challenge for teachers**. Floris Publications, Dordrecht-Holland/Cinnaminson-USA, 1983, 241 pp.

In 1982 onderhielden Nederland en de Verenigde Staten 200 jaar diplomatieke betrekkingen. Dat was aanleiding om een conferentie over multicultureel onderwijs te organiseren, waar onderzoekers, beleidsmakers en mensen uit de onderwijspraktijk uit beide

landen bijeen waren. Een groot deel van de voordrachten is gebundeld in dit boek. Na een inleiding over migratie en onderwijs in beide landen volgen 20 bijdragen, verdeeld over vijf thema's. In een nawoord wordt een aantal conclusies getrokken.

In deel 1 komen de beleidsmakers aan het woord. Minister Deetman vat een aantal beleidsontwikkelingen samen. Wie de recente nota's kent, staan weinig verrassingen te wachten. Wel verrassend is, dat Deetman en de Amerikaanse beleidsambtenaar (Hertzler) met hetzelfde dilemma worstelen: moet cultuurpolitiek gericht zijn op integratie of cultureel-pluralisme? Het is niet hoopgevend dat de discussie daarover in de VS al decennia gaande is.

Deel 2 gaat over de maatschappelijke en politieke context van multicultureel onderwijs. Glazer, Banks en Santiago behandelen vanuit verschillende invalshoeken de ideologieën ('melting pot', cultureel-pluralisme etc.) die in de VS in het onderwijs een rol spelen. De *Civil Rights Movement* in de jaren zestig en de instroom van een groot aantal Spaanssprekende immigranten zijn daarbij van essentieel belang geweest. Eerst werden overheidsmaatregelen voor eigen taal en cultuuronderwijs vooral via de rechtbank – met een beroep op de grondwet – afgedwongen. Recente ontwikkelingen laten een toenemende politieke invloed zien, met name in die staten waar minderheidsstemmen de doorslag kunnen geven. De federale onderwijspolitiek is sterk gericht op assimilatie. Het accent ligt op het leren van de Engelse taal in het reguliere onderwijs. Eigen taal en cultuuronderwijs op de openbare scholen is gericht op de overgang naar het reguliere onderwijs ('transition') en niet op behoud van culturele identiteit ('maintenance').

Deel 3 gaat over het multicultureel onderwijs zelf. Helaas is dit het minst interessante deel van het boek. De meeste bijdragen maken slechts duidelijk dat dit onderwijs nog in de kinderschoenen staat. Of te veel vaagheden, of een kookboekrecept (doe dit ... denk daaraan) zonder visie. De andere aanpak van het tweede-taalonderwijs – meer aansluitend bij de behoeften van de etnische groepen – die Steinert en v.d. Ree voorstellen spreekt wel aan.

Een uitzondering is de bijdrage van Warren, die ik één van de aardigste van het hele boek vind. Hij pleit ervoor dat leerkrachten in opleiding kennis maken met de etnografische onderzoeksmethode; niet omdat ze onderzoekers moeten worden, maar omdat ze dan leren minder vooringenomen en arrogant naar hun leerlingen te kijken en alert worden op cultuur-etnische kenmerken. De leerkracht en de opleiding van leerkrachten komen aan bod in deel 4. Koot geeft een overzicht van de onderzoeksliteratuur naar de invloed van de leerkracht op schoolprestaties en leerlinggedrag. Voor Teunissen (niet J., maar F.) betekent dit, dat de opleiding vooral in moet gaan op attitudeverandering, waarna hij in zijn bijdrage een aantal methoden beschrijft. Boelens laat zien dat ervaringen uit de onderwijspraktijk interessant kunnen zijn. Zijn verslag van een lerarenopleiding geeft een goed beeld van de ontwikkelingen daar en de keuzen die gemaakt (moeten) worden. Beslist het lezen waard is de bijdrage van McDermott en Goldman. Zij beschrijven hoe schoolorganisatie en klassesituatie de leerkracht en de leerlingen dwingen tot een bepaald gedrag, dat vooral funest is voor de minderheidsleerling. Daarna wordt de beschrijving gekoppeld aan theorieën over schoolfalen.

Het laatste deel gaat over de positie van minderheidsvrouwen. Baker schetst het profiel van de minderheidsvrouw (in de VS), die slachtoffer is van dubbele discriminatie: gebaseerd op sexe en etniciteit. V. d. Berg-Eldering behandelt de positie van Marokkaanse en Turkse vrouwen. Daarin wordt duidelijk wat de gevolgen van de migratie zijn voor de vrouw – afhankelijkheid van de man, verlies van centrale gezinsfuncties en maatschappelijk isolement – en de gevolgen daarvan voor deelname aan het onderwijs.

Niemand kan verwachten dat een dergelijke conferentie definitieve oplossingen geeft

voor multicultureel onderwijs. Terecht stellen Zuck en Zuck in hun nawoord dat er eerder nieuwe vragen opkomen. Wie een overzicht wil van de huidige discussie over multicultureel onderwijs kan dit boek aanschaffen. Hierdoor kan men ook op de hoogte blijven (komen) van de ontwikkeling in de VS. Veel nieuwe ideeën staan er niet in. De Amerikaanse coryfeeën drijven op hun routine en voegen weinig toe aan hetgeen ze al eerder schreven. Uit het voorwoord blijkt dat uit de bijdragen een selectie is gemaakt (hoe?), wat mij betreft had die selectie nog wat scherper mogen zijn. Als uit de ondertitel: 'A challenge for teachers' moet blijken dat dit boek vooral bestemd is voor leerkrachten, dan is de opzet maar ten dele geslaagd (ook al omdat het in het Engels is geschreven). Het boek geeft vooral informatie over ideologieën over het onderwijs en de opleiding van leerkrachten. Het is de vraag of de opzet van de conferentie – verschillende belanghebbenden bij elkaar zetten – ook een goede is voor een boek. Het gevaar bestaat dat alle partijen zich in dit boek te kort gedaan voelen. Een andere vraag betreft de vergelijkbaarheid van de twee landen. In het maatschappelijk bestel zijn kenmerkende verschillen aan te wijzen, evenals in samenstelling, omvang en geschiedenis van de migratie.

Tot slot mag niet onvermeld blijven dat het lovenswaardige initiatief van de Amerikaanse regering om samen met de Nederlandse, deze conferentie te organiseren overschaduwd is door het besef dat één van de eerste maatregelen van de regering Reagan was: het terugdraaien van wetgeving voor eigen taal en cultuuronderwijs en het drastisch beperken van het budget van het Office of Civil Rights.

J. Teunissen

E. J. Thomas (ed.): **Immigrant Workers in Europe: Their Legal Status. A Comparative Study.** Unesco Press, Parijs 1982, 245 pp.

Noordwesteuropese landen verschillen onderling weliswaar op een aantal punten, er zijn ook onmiskenbare overeenkomsten. Eén daarvan is de niet geheel voorziene, ingrijpende verandering in bevolkingssamenstelling als gevolg van de naoorlogse immigratie. In al deze landen hebben zich arbeidsmigranten en/of immigranten uit voormalig koloniale gebieden gevestigd. Zoiets biedt perspectieven voor vergelijkend onderzoek. En geregeld verschijnen er boeken, waarin per land de oorzaken van die massale immigratie, de reacties van de autochtonen en vooral de autoriteiten, en de positie van de immigranten beschreven worden. Van elk land is echter zoveel te melden, dat zo'n project makkelijk kan verzanden in een overzichtelijke brij van op zich interessante gegevens.

De redacteur van het onderhavige boek, de Franse jurist Eric-Jean Thomas, tracht dat euvel te ondervangen door de beschrijvingen te beperken tot één facet van het immigratievraagstuk, namelijk de juridische status van de immigranten. Ofschoon het boek inhoudelijk toch nog wat vlak is, lijkt de opzet van Thomas wel min of meer geslaagd.

Het boek is samengesteld en gepubliceerd in het kader van een UNESCO-programma over etnisch bewustzijn en multi-etnische samenlevingen. Op basis van bijdragen van auteurs uit België, Frankrijk, Nederland, Bondsrepubliek Duitsland en Zweden, worden deze vijf gastlanden vergeleken. In de bundel treffen we verder een hoofdstuk over Turkije aan en dat bevreemt wat. Thomas voert hiervoor aan, dat elke migrant behalve een gastland ook een herkomstland heeft. De massale emigratie, zo betoogt hij, heeft verstrekkende consequenties voor het herkomstland. Bovendien kunnen de emigranten altijd nog terugkeren. Deze argumenten ten spijt, is het verband van dit hoofdstuk met de rest van het boek zoek; het hangt er wat losjes bij. Ook al levert het hoofdstuk interessante informatie op over de economische, politieke en humanitaire gevolgen van de landverhuizing van Turken, het

is in deze bundel toch een *Fremdkörper*.

De overige hoofdstukken behandelen per land de immigratietrends en met name de wijze waarop de overheden de immigratiegolven hebben proberen te beheersen. De auteurs noemen de verschillende werk- en verblijfsvergunningen, de decreten en wetten waarmee de overheden de komst van immigranten hebben ingedamd. Voor sociologen interessanter is het verband dat de auteurs zorgvuldig leggen tussen deze reguleringen en de economische situatie, waarin de gastlanden achtereenvolgens hebben verkeerd. Uitgebreid gaan zij in op de positie en de rol van immigranten op de arbeidsmarkt. Tenslotte bespreken de auteurs kortstondig de 'integratie' van immigranten in de gastlanden. De term 'integratie' is niet helemaal gelukkig gekozen. Immers, onder dit kopje vinden we een schets van het 'integratiebeleid' van de diverse overheden, van de rechtspositie van vreemdelingen en (meer specifiek van hun rechten en mogelijkheden om deel te nemen aan organisaties en het politieke leven. Met de term 'integratie' wordt blijkbaar bedoeld op (mogelijkheid tot) 'participatie'. Niettemin krijgen we wel een indruk hoe de immigranten er in deze landen op dit punt voor staan. Zo valt de ontvankelijkheid van de Zweedse overheid ten opzichte van etnisch pluralisme op, evenals de betrekkelijke vrijheid die immigranten er krijgen om zich te organiseren. Het steekt af tegen de situatie in landen als Duitsland en Frankrijk, waar vreemdelingen bijvoorbeeld zich slechts onder zeer stringente voorwaarden mogen organiseren.

Wat merkwaardig is de conclusie uit de 'Duitse' bijdrage dat er nog geen serieus minderhedenprobleem in Duitsland zou zijn. Het strookt niet helemaal met de opmerking van de auteurs zelf, dat de Duitse politici tegenwoordig rekening moeten houden met publieke protesten tegen de aanwezigheid van minderheden in het land. Het is overigens opgevallen dat deze schrijvers niet melden dat de politici ook rekening zouden moeten houden met de belangen van de vier miljoen vreemdelingen. Storend vind ik hun zelfvoldane opmerking dat de Duitse wetten met betrekking tot vreemdelingen liberaler noch restrictiever zouden zijn dan de vigerende wetten in de andere Europese landen. Zij zouden de andere artikelen uit deze bundel eens moeten lezen. Zo bevat het boek wel meer schoonheidsfoutjes. Bijvoorbeeld dat de Turkse immigranten in Nederland merendeels afkomstig zouden zijn uit Istanbul en Tracië (dat is het Europese deel van Turkije). Dit is absoluut onjuist. Het leeuwedeel van de Turken is afkomstig uit Centraal-Anatolië en het oostelijk Zwarte-Zeegebied.

Helaas zijn de bijdragen al wat gedateerd, maar dat is de auteurs niet te verwijten. Al met al denk ik dat rechtssociologische specialisten niet al te veel aan deze bundel zullen hebben, daarvoor blijft het toch te oppervlakkig. Maar voor wie zich in deze materie wil oriënteren, kan deze bundel zeker nuttige informatie opleveren.

Jan Rath

G. P. A. Braam, J. A. I. Coolen en J. Naafs: **Ouderen in Nederland: sociologie van bejaarden, bejaardenzorg en beleid**. Samsom, Alphen aan den Rijn 1981.

Dit boek is duidelijk bedoeld als een introductie op het terrein van de bejaardenproblematiek voor een publiek op het niveau van een hogere beroepsopleiding. Daarop wijst onder meer de uitgebreide informatie achterin over tijdschriften en adressen van instanties op het terrein van bejaardenzorg en -beleid. De vragen die voor elk hoofdstuk zijn opgenomen hebben in dit licht een toets- en discussiefunctie. Elementaire sociologische begrippen worden voor de minder sociologisch geschoolde lezer uitgelegd. De talrijke overzichtelijke schema's zijn meestal instructief.

Niet alleen het feit dat de schrijvers in een lacune voorzien hebben is een verdienste, maar nog meer de wijze waarop dat is geschied. Er zijn maar al te veel publikaties die zich aandienen als een inleiding op een bepaalde problematiek en die zich op een te elementair sociologisch niveau bewegen. De poging die in dit boek gedaan is om ook zoveel mogelijk elementen uit de algemene sociologische theorie aan te wenden om het zicht op diverse aspecten van de situatie van de bejaarden in onze samenleving te verhelderen verdient alle waardering. De kritische kanttekeningen die volgen hebben dan ook geenszins de bedoeling om iets aan deze prestatie af te doen.

Men kan zich afvragen of de schrijvers niet teveel ineens hebben willen bereiken. De zojuist veronderstelde intentie een goed sociologisch niveau te willen afleveren verdraagt zich slechts in een bepaalde en beperkte zin met de intentie om een goed hanteerbare introductie op het onderhavige terrein te geven. Deze gedachte, nog min of meer onbewust bij eerste lezing, is naar aanleiding van gebruik in het onderwijs steeds scherper naar voren gekomen. Laat me dit op enkele punten illustreren.

In de eerste plaats valt op dat het boek uitgebreid gedocumenteerd is. Een grote hoeveelheid onderzoeksbevindingen, nationaal en internationaal, zijn verwerkt. Voor een eerste kennismaking doet dit soms overdreven aan en verliest de strekking van het betoog aan duidelijkheid door herhaaldelijke uitweidingen. De samenvattingen waarmee de meeste paragrafen worden afgesloten lossen dit probleem niet op. Neem bijvoorbeeld de behandeling van de spanningen in de hulprelatie (pag. 170-179). Op zich is tegen de inhoud van dit stuk niets in te brengen. Toch kan men zich afvragen of een beknoptere en met meer voorbeelden uit de bejaardensector opgevulde uiteenzetting voor de meeste lezers niet functioneler zou zijn. Op pag. 83 wordt niet duidelijk waarom het onderzoek van Rijpma uit 1973 kort wordt behandeld en de laatste alinea van pag. 27 lijkt me in deze context meer verwarring te stichten dan te verhelderen. Een tweede punt waar het als introductie te kort schiet betreft een ook al eerder genoemd punt. Zoals gezegd worden diverse elementaire sociologische begrippen nog toegelicht. Op pagina 28 worden de begrippen sociale positie en sociale rol behandeld. Voor veel lezers zal het onderscheid tussen beide begrippen hier niet duidelijk worden. Het begrip rol wordt hier wel in een hele brede 'range' gebruikt. Op pag. 21 wordt gewezen op het typisch sociologische begrip cultuur. Helaas wordt het niet aangegrepen om de cultuurgebondenheid van heel veel sociologische verschijnselen daaraan vast te koppelen. Dit zou de verwijzing naar Mead op pag. 27 meer inhoud geven. Over cultuur gesproken, het is niet duidelijk waarom op pag. 227 culturele determinanten onder de niet sociologische parameters worden gerangschikt.

Ondanks de gesignaleerde spanningsverhouding tussen de veronderstelde dubbele intentie van deze publikatie, moet gezegd worden dat iedereen die kennis wil nemen van de sociale situatie van bejaarden in Nederland, zich wil oriënteren wat er aan voorzieningen voor bejaarden zijn en op de hoogte wil geraken van theorie en onderzoek op dit terrein hierin een onmisbaar overzicht aantreft.

C. P. M. Knipscheer